

Ivanka Počkar

SLIVARJI

- Referat na 22. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Brežice—Krško, 27.—29. 9. 1984.

Zgodovine ne delajo le kralji, graščaki, vojskovodje, ampak tudi mi vsi. Torej zgodovina ni sestavljena samo iz vojn, ženitev, revolucij, ustav, temveč tudi iz življenja in dela navadnih ljudi.

Beseda gre o slivarjih, ki so kot posamezniki navadni ljudje. V ospredju etnološkega zanimanja so danes predvsem nosilci dejavnosti in ne toliko kulturne sestavine kot odnos do njih. Slivarji so nosilci posebne dejavnosti predelovanja sliv v pri-nele. Če o njih govorimo kot o skupini, gre za poseben način življenja ljudi, ki so se sestajali in preživeli skupaj mesec in pol vsako leto.

Etnološka raziskava o slivarjih se je pričela spomladi leta 1981 zgolj na osnovi stare porumenele fotografije slivarjev v rokah in s slutnjo, da pojav ni malenkosten. Pokazalo se je, da pojav presega občinske in celo regionalne meje. Ker je navzočnost in soudeležba v dogajanju eden najboljših načinov prepoznavanja etnološko zanimivih pojavov, ta pa vsled izumrlosti slivarske dejavnosti ni bila mogoča, smo v septembru 1981 s pomočjo prebivalcev Bizeljskega izvedli uspešno rekonstrukcijo lupljenja in sušenja sliv. Akcija, ki se je zelo naklonjeno udeležilo 25 nekdanjih slivark in slivarjev, je odslikala precej povedno podobo nekdanje slivarske dejavnosti. Podoživljanje preteklih slivarskih sezon je v času akcije ponudilo marsikatero dodatno informacijo, nove vpogleds v raziskovano temo. Ob poteku akcije so bili postopki predelovanja sliv v pri-nele zabeleženi fotografsko in zvočno, istočasno pa je Naško Križnar posnel etnološki dokumentarni film Slivarji (super 8, barvni, 30 minut). Rezultati raziskave so bili poleg publikacije Slivarji predstavljeni z etnološko razstavo Slivarji septembra 1982 v Posavskem muzeju v Brežicah in kasneje še v petih krajih po Sloveniji.

Lupljenje in sušenje sliv je bilo sezonsko opravilo, ki je združevalo tolikšno število ljudi, kakršno pri drugih skupnih kmečkih opravilih ni bilo v navadi. Na Bizeljskem je po II. vojni združevalo delo kar po sto ljudi, večinoma žensk in nekaj moških. Prosti čas po opravljenih poljskih delih in pred trgatvijo in kmečka delovna sila sta se izkoristila za zaslužek za izboljšanje življenjskega standarda, ob tem da je glavni smoter in poklic ostal kmetijsko delo.

Dejavnost je izpričana že za prva desetletja 19. stoletja, najstarejši tiskani vir pa sega v leto 1870. »Vojaki so zapuščali Napoleonovo armado in so v Brdih raje lupili in sušili češplje, kot pa šli v ruske mrazove«, piše P. Vallig.¹ Najstarejši znani zapis o sušenju olupljenih češpelj je članek, objavljen v Bleiweisovih Novicah leta 1870. Poroča o tovorjenju češpelj iz Pivke v Goriška Brda, kjer so češplje lupili, in spodbuja k pisanju o sušenju olupljenih češpelj in njega objavi v Novicah, »da bi se razvidelo, ali je mogoče kranjskim Slovincem, kar je mogoče goriškim«. ² Pokazalo se je, da je bilo to, kar je bilo mogoče goriškim Slovincem, mogoče tudi kranjskim, pa tudi štajerskim Slovincem.

Predelovanje sliv v pri-nele se je kot pomembna dopolnilna dejavnost najprej razvila v Goriških Brdih, v Soški in Vipavski dolini. Lupile so sprva posamezne družine, ki so kasneje tudi najemale delavke za lupljenje. Že za 70. in 80. leta prejš-

¹ P. Vallig, Sadjarstvo na Goriškem. Sušenje in lupljenje češpelj. Gospodarski list, Gorica, marec 1925, leto 4, št. 3, str. 50.

² Novice, gospodarske, obrtniške in narodne, Ljubljana, 21. september 1870, tečaj 28, list 38, str. 303.

njega stoletja je znano, da so skupine Brik pod vodstvom moškega po končanem lupljenju v Brdih odhajale lupit slive še v različne dolenjske, štajerske in hrvaške kraje. Prometne zveze niso bile ugodne. Po ljudskem izročilu je izpričano, da so luparji, ki so ob koncu 19. stoletja hodili s Primorske v Posavje, prehodili precejšen del poti peš: po bližnjicah čez Col in Logatec do Rakeka, spredaj gospodar z nožem v roki zaradi strahu pred roparji, za njim žaudarce »kot desetnice s culo v roki«.³ Od Rakeka proti Posavju so se peljali z vlakom. Tako je izpričano, da je hodil Bric Zahišar s 30—35 žaudarci peš do Škofje Loke in dalje z vlakom do Brežic. Konec 19. in v začetku 20. stoletja so bile med žaudarci, ki so prihajale na Bizeljsko, večidel ženske iz okolice Azide in Sv. Lenarta pri Čedadu. Zadnja skupina lupark, v kateri je bila več kot polovica Benečank, je lupila slive na Bizeljskem leta 1913. Gostujoči primorski češparji so se na vzhodu nastanili na kmetiji, kjer je bilo dovolj prostora in dosti sliv. Po mesecu dni dela so predelane slive z vlakom odvažali s seboj na Primorsko, kjer so jih prodajali goriškim in tržaškim trgovcem.

Dolenjci, Štajerci in Hrvati so pridne Brice pri delu sprva le opazovali, že kmalu pa so se tudi sami poskusili v lupljenju. Tako so v dvajsetih letih prihajali Brici v vzhodne slovenske kraje lupljenje sliv le organizirat, lupili pa so tamkajšnji domačini. Končni izdelek — prinele — so Brici odpeljali s seboj.

Po II. vojni je predelovanje sliv v prinele potekalo v Goriških Brdih in na Bizeljskem preko kmetijskih zadrug, ki so s prinelami tudi trgovale. Lupljenje sliv se je na Bizeljskem ohranilo do leta 1957, v Brdih pa do leta 1959.

Značaj dejavnosti se je s časom spreminjal; od hišne domače delavnosti v Brdih, preko zaposlovanja dodatne delovne sile in nato sezonskih migracij Goričanov v dolenjske, spodnještajerske in hrvaške kraje, do obdobja, ko so vlogo organizatorjev dela prevzemali tukajšnji prebivalci. Ta pripotovana obrt je v življenje obeh strani vnesla vrsto novih kulturnih sestavin, od kuhinje in oblačenja, izmenjave izkušenj v vinogradništvu, do pesmi, pripovedi, šal, iger in celo medsebojnih porok.

Postopki predelovanja sliv v prinele temeljijo izključno na ročnem delu in sušenju na soncu in zraku. Zrelim obranim sadežem so luparke z ostro nabrušenim nožičkom odstranile kožo, jih takšne metale na trstikove lese in moški so jih prvič požveplali v lesenih, kasneje v zidanih pečeh. Po nekajurnem žveplanju so jih na lesah tri dni sušili na močnem septembrskem soncu. Ko so začele slive pokati, so jih ženske »koščivale«, odvzele so jim koščice (te so šle v mlin za svinjsko hrano ali kavni nadomestek), vsako slivo posebej so razravnale in jih v parih stiskale z notranjima stranema skupaj. Slive, v lepem redu vložene na lese, so spet žveplali in sušili na soncu. Če je bilo vreme slabo, deževno, je bilo potrebno večkratno žveplanje. Dokončno predelane slive so imenovali prinele, prnele, prunele, brebele ali brinele, po opisu Bizeljancev »žute«, »kot žulca glažnate« in »boljše ko med«.

Cena navadnih modrih sliv se je spričo zamudne ročne predelave visoko povzpela, delavci in delavke pri slivah pa so bili mladi in malokdaj siti. Zato tega najslajšega, a tudi najdražjega suhega sadja med delom ni bilo dovoljeno jesti. Po končani luparski sezoni so udeleženci včasih dobili v dar manjšo količino izpod lastnih rok pripravljenih prinel. Tone in tone prinel, zapakiranih v lesene zaboje, obložene s povoščenim papirjem, so za drag denar izvažali na tuje, večinoma v skandinavske dežele, Nemčijo in Ameriko.

Posavje je bilo v prvih desetletjih tega stoletja in v povojnih letih eno tistih območij, kjer je bila možnost zaposlitve silno skopa. Ljudje so z veseljem poprijeli za kakršnokoli delo, ki bi utegnilo pomeniti dodaten vir preživljanja ob kmetijskem delu. Zato je ponudba zaslužka, ki se je pojavila ob prihodu slivarjev, padla na zelo rodovitna tla. Ni nepomembno, da je predelovanje sliv v prinele nudilo zaslužek predvsem ženskemu svetu. Ravno ženske so imele od nekdaj manj možnosti zaposlitve.

³ Boris Orel, terenski zapiski, teren 10, št. zv. 3, 1953 (zap. Andrej Pavlevec).

Slivarke so delale od jutra do večera in pozno v noč; pri delu so hitele, saj so tedaj prihajali »na delo« in ne »v službo«. Več sto družinam je pomenilo predelovanje sliv v prinele, dopolnilno dejavnost kmetijstvu že od začetka 19. stoletja. Ljudsko pričevanje o zaslužku slivarjev je manj natančno za obdobje med vojnami kot za čas pred 1. vojno, vendar pa so ustna pričevanja opisnega značaja v zvezi z dohodkom kljub temu dovolj povedna. Številne družine so s predelavo sliv zaslužile lepe denarje, 200—300 goldinarjev v sezoni. V Goriških Brdih delavcem sprva niso plačevali po kilogramu olupljenih in izkoščičenih sliv, pač pa po predalih na lesah, ob koncu 19. stoletja pa po številu mernikov olupljenih ali izkoščičenih sliv. Za tri mernike nalupljenih sliv, ki jih je bil dolžan nalupiti v enem dnevu, je delavec prejel v povprečju 2 kroni, tako da so bili delavci ponekod plačani kar po številu delovnih dni.

Preden je slivarska dejavnost prestopila briške pragove, so se z njo preživljale številne družine. Zaslužek jim je zadoščal, da so se pretolkli preko zime. Sposobnejši so si z denarjem dokupili njive in popravili gospodarske stavbe. Zaslužek ob slivah je utegnil močno spremeniti družinsko življenjsko raven in s tem način življenja sploh. Moglo pa se je zasukati tudi na slabše, kajti trgovci so znali cene vedno obrniti v svoj prid: s predujmi so uspevali speljati briške predelovalce prinel, da so vso sezono pridno lepoticili slive v prinele, pri končnem obračunu pa so jim jo laški trgovci zagodli.

Tudi za prebivalce Posavja na dolenski in štajerski strani je imel slivarski zaslužek poseben pomen. Čeprav je bilo slivarstvo le eden od dodatnih virov za preživljanje, je dajalo zaslužek zelo širokemu krogu prebivalcev. Poleg osnovnega, kmetijskega dela je pomenila predelava sliv v prinele na vzhodu in na zahodu Slovenije najštevilčnejše zastopano postransko dejavnost v življenju vinogradniškega prebivalstva. Posebno ženske, ki so se veselile vsake, redko ponujene možnosti zaslužka, so rade hodile lupit slive. Delo je bilo v času med obema vojnami boljše plačano kot težaška dela, ki so jih opravljale ženske v vinogradu, pritegnilo pa jih je tudi to, da je bilo plačilo odvisno od opravljenega dela. Leta 1947 je zaslužek za kilogram olupljenih sliv znašal poldrugi, za kilogram izkoščičenih sliv pa polčetrni dinar

Slivarji pri Oštirju, Brezina 28 pri Brežicah, okoli leta 1935

(kilogram sladkorja je veljal dinar, meter slabšega blaga »drůka« dva din in meter dobrega »štofa« pet din). Leto kasneje je slivarka v sezoni lahko zaslužila 2000—3000 din za lupljenje in približno toliko za koščičenje. Ena od slivark se spominja, da je takoj po vojni v eni slivarski sezoni zaslužila 7.500 din, k temu znesku dodala 2.000 din izkupička od prodanega vina in v Zagrebu za ta denar kupila teličko. K slivarjem je šlo služiti tudi po več žensk iz iste družine; tako so po II. vojni tri ženske z Bizeljskega v eni slivarski sezoni zaslužile za kravo. V prvem letu po povratku iz izgnanstva v Nemčijo je informatorka z zaslužkom pri slivah kupila 2 odeji, 2 rjuhi in rabljeno pohištvo. Denar so navadno porabili za obnovo gospodarskih objektov ali nakup živine, obleke in hrane. Nekatere slivarke pripovedujejo, da so »se ble oblekle, obule, mami in atu nekaj kuple, pa še dinar je ostal«. Seveda pa so delale od jutra do večera in pozno v noč.

Poleg zaslužka je lupljenje in sušenje sliv dajalo obilo možnosti za družabno življenje, ki ga je tkalo skupno delo. Omogočalo je vrsto pojavnih oblik v okviru družabnosti, kot so bile shajanje med ljudmi, izmenjava informacij (»vse novice so se gori zvedle«), sprostitev, navezovanje stikov (znane so npr. poroke med slivarji). Slivarstvo nosijo sodelujoči v spominu kot čas, ko so se »ljubili, šlogali, jokali, topli«. Prihajali so s pričakovanjem in si vnaprej risali prijetnosti družabnega življenja. Velik pomen je imelo tudi erotično predstavljanje, saj je delo dajalo dosti tovrstnih asociacij.

Veliko raznih pesmi so prepevali. Kljub garaškemu in monotonemu delu je ostalo moči za pesem, ali celo obrnjeno: to svojstveno delo je razvijalo v slivarih željo, da zapojejo in s pesmijo ubijejo enoličnost delovnih gibov.

Med češparji je bila daleč znana pesem Ludvika Zorzuta, Briški češparji,⁴ ki opisuje češparsko delo, izraža veselje nad njim in razočaranje ob plačilu. Tu je nekaj kitic:

*Jih lúpimo, jih lúpimo
te naše in te kranjske.
Če zmanjkajo, pa kupimo
še one istrijske.*

*Po eno jih objamemo,
debele in koščene,
jim plavo lubje snamemo,
da so lepó rumene.*

*Penčáne pa zavijemo
v voščene pergamente,
kasóne vse zabijemo,
jih vagamo na cente.*

*A sreča prevarljiva je,
v nji sama goljufija,
nam hrbet obrnila je,
joj! slaba je kupčija.*

*Trgovci so nagajali,
nam dajali kredite,
a mi presrečni sanjali,
dobičke in profite.*

*Še drugo leto vzamemo
ta križ na svoje rame.
Če pa se spet »ujamemo«,
hudič naj češpe vzame.*

Predelovanje sliv v prinele je bilo povsem ročno delo, to pa je postajalo iz leta v leto dražje. Končno predelani sadež je imel visoko ceno. Informator je leta 1953 skušal pojasniti zaton slivarske dejavnosti, češ da »ni več gospodov, ki bi to jedli«. Vendar vzrok za opustitev te dejavnosti to prav gotovo ni, čeprav baje ni več gospodov. So pa številni sladokusci, ki bi radi segli po prinelah, pa tega ne morejo, ker se pridelovanje prinel pri nas več »ne izplača« in »prinele niso več interesantne, saj skozi celo leto prihaja v Evropo sveže sadje iz vseh delov sveta«.⁵ Zato pa morda utegnemo skočiti ponje čez mejo, kjer jim trgovina s suhim sadjem lepo cveti. S tem grenkim priokusom morda le še kdaj dočakamo težje čase, ko bo nekdaj tako cenjeni in donosni dejavnosti vrnjen ugled in priznanje.

⁴ Ludvik Zorzut, Briški češparji. Ptička bregarca, Sempeter pri Gorici, 1974, str. 27—30.

⁵ Izjava direktorja MMT Slovenija-Sadje tov. Jožeta Škulja.

Zusammenfassung

DIE PFLAUMENVERARBEITER

Ivanka Počkar

Das Sava-Land war in den ersten Jahrzehnten dieses Jahrhunderts und in den Nachkriegsjahren eines jener Gebiete, wo die Berufschancen sehr gering waren. Die Menschen griffen mit Freude zu jeder Arbeit, die als zusätzliche Verdienstquelle ihre bauerliche Existenz verbessern konnte.

Deshalb ist die Verdienstmöglichkeit, die sich mit der Ankunft der Pflaumenverarbeiter bot, sehr willkommen gewesen. Daß die Pflaumenverarbeitung eine Einnahmequelle für den vorwiegend weiblichen Teil der Bevölkerung bedeutete, ist belanglos. Gerade die Frauen hatten von jeher die wenigsten Berufschancen.

Diese Tätigkeit ist schon für die ersten Jahrzehnte des 19. Jahrhunderts urkundlich belegt, die älteste Schriftquelle reicht in das Jahr 1870 zurück. Die Fertigkeit und Technik des Pflaumenschälens haben in die Goriška Brda wahrscheinlich die Franzosen gebracht. In den Goriška Brda, im Vipava- und Sočatal hatte das Pflaumenschälen ursprünglich den Charakter einer häuslichen Tätigkeit, im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts jedoch haben die Brda-Bewohner das Pflaumenpflücken auf zahlreiche Orte in Dolenjska, Spodnja Štajerska und Kroatien ausgedehnt, wo sich diese Tätigkeit eingebürgert, verbreitet und verstärkt hat.

In den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts haben die Ansässigen die Rolle der Organisatoren übernommen, die Bewohner von Gorica setzten dagegen das Pflaumenpflücken im Gorica-Gebiet fort. Ein paar Jahre vor dem 2. Weltkrieg, ganz aber nach dem Krieg, haben die Tätigkeit des Schälens und Trocknens von Pflaumen in den Brda und in Bizeljsko die Genossenschaften übernommen. Diese Art der Pflaumenverarbeitung war noch Mitte des 20. Jahrhunderts im Gebrauch, bis sie in den Brda und 1959 in Bizeljsko völlig ausgestorben war. Der Charakter der Tätigkeit änderte sich mit der Zeit: von der häuslichen Tätigkeit in den Brda, über die Beschäftigung zusätzlicher Arbeitskräfte und später saisonbedingte Migrationen der Bewohner von Gorica in die Orte in Dolenjsko, Spodnje Štajersko und in Kroatien bis zum Zeitpunkt, als die Rolle der Organisatoren von den jeweiligen Ansässigen übernommen wurde. Diese eingeführte Handwerkstätigkeit hat in das Kulturleben beider Bevölkerungsteile eine Reihe neuer Elemente gebracht, von der Küche und Bekleidung, vom Erfahrungsaustausch auf dem Gebiet des Weinbaus bis zum Gesang, zu den Scherzen, Spielen und sogar Vermählungen.

Die Pflaumenverarbeitung war nur eine von den zusätzlichen Existenzquellen, bedeutete aber sowohl im Westen als auch im Osten für einen sehr breiten Bevölkerungskreis eine Nebeneinnahme. Neben der bauerlichen Existenzgrundlage stellte sie in den genannten Weinbau-Gebieten die zahlenmäßig häufigste Nebenbeschäftigung der Bevölkerung dar. Durch das gemeinsame Schälen und Trocknen von Pflaumen ergaben sich neben dem Verdienst noch viele Möglichkeiten fürs gesellige Leben. Das Lebhaftes, das diese Arbeit begleitete, hallte im weiten Sava-Gebiet wider, ihr Echo ist noch heute in den Herzen vieler Pflaumenverarbeiter zu hören.

Arhivsko društvo Slovenije in arhivi Slovenije izdajajo glasilo
ARHIVI.

ARHIVI izhajajo od leta 1978 in prinašajo razprave in članke s področja arhivistike in zgodovine institucij, seznanjajo z arhivskim gradivom in ga objavljajo, poročajo o delu arhivskih organizacij in Arhivskega društva Slovenije ter podajajo bibliografijo s področja arhivistike.

Revijo ARHIVI lahko naročite na naslov: Arhivsko društvo Slovenije, YU-61000 Ljubljana, Zvezdarska 1.

ZGODOVINSKI ČASOPIS

— osrednja slovenska historična revija
— glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije

Na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, v Ljubljani, Aškerčeva 12/I, lahko še vedno dobite naslednje zvezke »Zgodovinskega časopisa« (ZČ):

ZČ 1/1947 (ponatis 1977) — 480 din	ZČ 26/1972, št. 1-2 (ponatis 1980) — 490 din
ZČ 2-3/1948-49 — razprodan	ZČ 26/1972, št. 3-4 (ponatis 1984) — 720 din
ZČ 4/1950 — razprodan	ZČ 27/1973, št. 1-2 — razprodan
ZČ 5/1951 — pred ponatisem	ZČ 27/1973, št. 3-4 — razprodan
ZČ 6-7/1952-53 — pred ponatisem	ZČ 28/1974, št. 1-2 — razprodan
ZČ 8/1954 — razprodan	ZČ 28/1974, št. 3-4 — 480 din (kmalu razprodan)
ZČ 9/1955 — razprodan	ZČ 29/1975, št. 1-2 — 400 din
ZČ 10-11/1956-57 — razprodan	ZČ 29/1975, št. 3-4 — 360 din
ZČ 12-13/1958-59 — 1000 din (kmalu razprodan)	ZČ 30/1976, št. 1-2 — 360 din
ZČ 14/1960 — 600 din (kmalu razprodan)	ZČ 30/1976, št. 3-4 — 360 din
ZČ 15/1961 — razprodan	ZČ 31/1977, št. 1-2 — 440 din
ZČ 16/1962 — 800 din (kmalu razprodan)	ZČ 31/1977, št. 3 — 360 din
ZČ 17/1963 (ponatis 1978) — 520 din	ZČ 31/1977, št. 4 — 300 din
ZČ 18/1964 (ponatis 1980) — 520 din	ZČ 32/1978, št. 1-2 — 360 din
ZČ 19-20/1965-66 (ponatis 1985) — 1400 din	ZČ 32/1978, št. 3 — 300 din
ZČ 21/1967 — 800 din (kmalu razprodan)	ZČ 32/1978, št. 4 — 300 din
ZČ 22/1968, št. 1-2 (ponatis 1983) — 480 din	ZČ 33/1979, št. 1 — 360 din
ZČ 22/1968, št. 3-4 — 480 din	ZČ 33/1979, št. 2 — 320 din
ZČ 23/1969, št. 1-2 — razprodan	ZČ 33/1979, št. 3 — 300 din
ZČ 23/1969, št. 3-4 — razprodan	ZČ 33/1979, št. 4 — 280 din
ZČ 24/1970, št. 1-2 (ponatis 1981) — 360 din	ZČ 34/1980, št. 1-2 — 400 din
ZČ 24/1970, št. 3-4 — razprodan	ZČ 34/1980, št. 3 — 260 din
ZČ 25/1971, št. 1-2 (ponatis 1985) — 880 din	ZČ 34/1980, št. 4 — 260 din
ZČ 25/1971, št. 3-4 — pred ponatisem	ZČ 35/1981, št. 1-2 — 360 din
	ZČ 35/1981, št. 3 — 260 din
	ZČ 35/1981, št. 4 — 260 din
	ZČ 36/1982, št. 1-2 — 400 din
	ZČ 36/1982, št. 3 — 300 din
	ZČ 36/1982, št. 4 — 300 din
	ZČ 37/1983, št. 1-2 — 520 din
	ZČ 37/1983, št. 3 — 320 din
	ZČ 37/1983, št. 4 — 360 din
	ZČ 38/1984, št. 1-2 — 680 din
	ZČ 38/1984, št. 3 — 480 din
	ZČ 38/1984, št. 4 — 520 din
	ZČ 39/1985, št. 1-2 — 840 din

Za prvih petindvajset letnikov ZČ je na voljo bibliografsko kazalo.

Publikacije lahko naročite in prejmete osebno na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, prav tako pa tudi po pošti.

Za nakup kompleta ZČ odobravamo poseben popust. Za naročila, večja od 1000 dinarjev, je možno obročno odplačevanje. Člani zgodovinskih in muzejskih društev s poravnanimi tekočimi društvenimi obveznostmi imajo 25-odstotni popust, študentje 50-odstotni popust. Za naročila iz tujine velja 40-odstotni pribitek na cene knjižne zaloge.

Ponatise vseh zvezkov ZČ, ki so že razprodani, lahko naročite v prednaročilu.